

**Н. И. Формановская. Избранные статьи разных лет.
Юбилейный сборник. Москва, 2007, 332 с.**

Наталья Ивановна Формановская – автор на тези избрани статии – отпразнува през 2007 г. осемдесетия си рожден ден. Тя е доктор на филологическите науки, професор в Института по руски език А. С. Пушкин, заслужил учен и лауреат в областта на образованието (1998). Автор е на повече от 300 научни публикации, от които 18 монографии и 27 учебници и учебни пособия.

Наталья Ивановна е тясно свързана с българската русистика: през 1974/1975 учебна година тя преподаваше синтаксис в Софийския и в Пловдивския университет, издаде *Русский речевой этикет в комментариях* (Наука и изкуство) и заедно със ст. преподавател Кира Андрейчина написаха *Русский речевой этикет для учителя болгарской средней школы* (1980).

Юбилейният сборник, който ще се постарая да представя тук, съдържа 24 статии, излезли между 1967 и 2007 г. – повечето през последните години. Част от тях са публикувани в юбилейни сборници, посветени на изтъкнати руски лингвисти (М. Н. Кожина, О. Б. Сиротинина, Е. А. Бризгунова, К. А. Рогова), други – в научни издания като „Вестник МГУ“, „Московский лингвистический журнал“, „Русская словесность“ или в списания („Русский язык за рубежом“, „Болгарская русистика“), както и в тематични сборници като *Агрессия в языке и в речи* (2004), *Пушкин и Россия* (2006).

Всички статии третираат въпроси от комуникативната лингвистика, свързани с обучението по руски език за чужденци: какво представлява общуването, какви видове общуване съществуват и какво е характерно за основните единици на общуване – изказване и текст/дискурс.

Показано е как се формира езикът – „във“ и „заради“ общуването, каква е ролята на трите основни интенции: съобщение, подбуждане и въпрос. Особен интерес представлява статията *Адресацията като комуникативна категория и адресатът у А. С. Пушкин*. Авторката се основава върху цялото творчество на Пушкин, за да представи изключително разнообразните начини, които използва поетът, обръщайки се към приятели, съмишленици, врагове, обобщени образи (Поету, Художнику, Юноше), към антични писатели и философи или, използвайки олицетворение, към природата. В този план е проследено и използването на „ти“ и „Ви“ формите, както и диалога на автора с неговите персонажи или с читателя.

С особено внимание авторката изследва Пушкиновия читател. Текстът на *Евгений Онегин* красноречиво говори, че той е високообразован съвременник на автора, който владее няколко чужди езика (епиграфите в *Евгений Онегин* са на пет езика). Споменават се много антични богове и герои, автори като Цицерон, Ювенал, Катул, Апулей, Овидий, Омир и др., европейски писатели и мислители (Русо, Волтер, Байрон, Мицкевич). Авторката е убедена, че високообразованите читатели и почитатели на поета са

били много и като доказателство привежда факта, че според негови съвременници към 50 хиляди души са се стекли да се простят с умирация поет.

Много характерна за „научния почерк“ на авторката е статията ѝ *Концепти на руския речеви етикет. Благодарността като концепт и неговото комуникативно възплъщение* (34–48). Тук в началото тя характеризира концептосферата на речевия етикет, която се формира от националнокултурни понятия, образи, представи, асоциации и действия, необходими за вежливото отношение между хората. И изброява всички възможни концепти (благодарност, извинение, поздравление, молба, съболезнование и пр.), след което се спира на благодарността: как е отразена в речниците, как се изразява „голяма“ и „малка“ благодарност и възможните и типични отговори.

По подобен начин – теоретично издържано и много полезно за речевата практика – се разглежда и концептуалното поле на вежливостта (49–71). Многократно авторката изтъква, че „не всичко, което отговаря на етикета, е вежливо, но всичко „неетикетно“ е невежливо“. Такива са например обръщенията „Эй, ты!“, „Мужик!“, „Здорово!“, „Бабулька“ и др.

Авторката цитира изследвания от последните години, в които се съпоставя „западната“ (на англичани, немци, французи) вежливост с руската и се изтъква, че русите много повече допускат нарушение на „личната си територия“, отколкото англичаните, немците, французите.

Интересно е съпоставянето на тълкуванията в речниците на В. Даль, Д. Н. Ушаков и други изследователи на думите „благовоспитанный, воспитанный, деликатный, доброжелательный, добропорядочный, любезный, обходительный, почтительный, предупредительный, приветливый, приличный, пристойный, учтивый, галантный, корректный, куртуазный, тактичный“, като се изтъква, че споменатите човешки качества се делят на две групи: едните характеризират самия човек, а другите са насочени към друг човек (внимателен, услужлив и т.н.). Накрая се цитират пословици, отразяващи голямото значение на вежливостта в очите на народа.

В други статии се разглеждат вежливостта и толерантността като комуникативни механизми за понижаване на речевата агресия (96–107), социално-културната същност на речевия етикет (134–145), ситуацията при речевия етикет, (281–290).

Особен интерес представлява статията *Отчество как русский национальный обычай и современные средства массовой информации* (108–121). Авторката изтъква, че личното име е своеобразна лексема с богато съдържание. В руски език личното име в повечето случаи показва и пола⁷ и дори – приблизително – възрастта. Напр. Танчик не се казва на стара жена.

Особено значение за руската национална култура има бащиното име. Докато в български то фигурира само в документи и не се използва като обръщение, в руски (Павел Петрович, Анна Петровна) изразява уважение към достоен човек. Само бащино име (Петровна, Яковлевна, Михальч) изразява уважително отношение на селски жител към възрастен

⁷ В руския език за разлика от българския много умалителни (Саша, Жана, Шура, Оля, Яна и пр.) могат да се отнасят както за мъже, така и за жени, т.е. Женя може да е образувано от Евгении и Евгения. – Б. а. И. В.

мъж или жена или към млад човек – добър специалист, заслужаващ уважение. В съвременния живот така младежите изразяват уважението си към треньора.

Тези национални традиции обаче грубо се нарушават от средствата за масова информация. Материалите от съвременните руски вестници, радио и телевизия показват, че под чуждо влияние журналистите пренебрегват тъкмо „най-руското“ име – бащиното, защото в другите езици нямало „отчество“ и се пестяло време и място. Така се стига до „лауреат на Нобелова награда Виталий Гинзбург, генерал-полковник, депутат от Държавната дума Георгий Шпак“, професор от Московската консерватория Вера Горностаева без „отчество“ и пр.

Авторката напомня, че за руския народ използване на бащиното име е обичай, традиция, завещана от предците, че се споменава още през XI век при князете: Великий князь Изяслав I Ярославич, Всеволод I Ярославич; Великий князь Мстислав I Владимирович и пр. По-късно „отчество“ получават и болярите, дворяните: Иван Борисович Троекуров. Провинилите се пред царя или обществото загубват правото на бащино име. Напомня се също, че Екатерина II нарежда първите 5 класа от ранговия списък да се пишат с –вич, следващите три с „полуотчество“ (Андреев сын), а всички останали – само с име. От средата на XIX в. и останалите съсловия (с изключение на крепостните селяни) са могли да ползват бащино име (Петрович, Иванович).

Продължавайки спора си с медиите, Наталия Формановская изтъква: наистина, казва се Лев Толстой, Марина Цветаева, Борис Пастернак, но в съзнанието на хората тези личности се ползват с почит и уважение. При официално съобщение обаче трябва да се включва и „отчество“. Авторката прави експеримент със студенти и ученици. Когато става дума за „чужд“ човек, те допускат липсата на „отчество“, но за своя преподавател или учител – не.

При названия на учебни заведения, предприятия, учреждения и пр. авторката настойчиво съветва да се използват инициали. Тя не е съгласна и с практиката на много журналисти да се обръщат към поканен за разговор учен, политик, общественик по име и на „ти“ и да демонстрират лично познанство.

Използването на бащиното име се свързва с „ти“ и „Вие“ форми на обръщение (като показатели на взаимоотношенията): „Вие“ формата се използва в официална обстановка при висок статус на съответната личност. При сближаване, сприятеляване се елиминира бащиното име и остава само Коля, Нина и „ти“ форма. Обратно – при спречкване между приятели се преминава на „Николай Петрович“.

Специално на „ти“ и „Вие“ формите при общуване е посветена статията *О речевом общении и правилах речевого поведения* (249–269).

Като стилистична разновидност на речевото общуване са разгледани „обявление – реклама“ и „рекламна обява“ (146–159). Някои от статиите са конкретни и богато илюстрирани: *Русский речевой этикет в лексикогра-*

фическом аспекте (270–280). В последната статия има богат илюстративен материал от примери за *сбогуване*: до свиданья, прощайте, до встречи (до завтра, до вечера), всего хорошего (доброто), счастливого пути, счастливо оставаться, будьте здоровы, спокойной (добррой) ночи, пока, привет, разрешите (позвольте) попрощаться и прост. до-свиданьица, прощевайте, всего, счастливо, будь (бывай), покеда (ова), салют, чао, гуд бай, адью (жарг.). Както виждаме, освен изразите при *сбогуване*, тук са включени и някои пожелания, които ги съпровождат.

Доста конкретна е статията *Прагматика побуждения и логика языка* (208–223), в която се анализират основните подбудителни речеви действия в различни сфери на общуване.

По-общи въпроси се засягат в *О коммуникативно-семантических группах и функционально-семантических полях* (236–248), в която се анализират комуникативните намерения (интенции) и други въпроси от лингвистичната прагматика и комуникативната лингвистика.

Изключително интересна е и статията *О смысловой объемности текста с коммуникативно-прагматической точки зрения* (224–235). В нея се анализират независими една от друга и в съчетание репликите: „Ты не хочешь сходить завтра на выставку?“, което всъщност не е въпрос, а деликатна, ненатрапчива покана, и „Завтра, кажется, брат приезжает“, което съдържа отказ с аргументация: в подтекст (ще бъда зает, защото идва брат ми, който живее в друг град, искам да се видим). В комуникативното съдържание на текста се разграничават различни видове информация: интенционална, модална, емоционална, социална и пр.

Важни въпроси поставя и статията *Размышления о единицах общения* (183–195). В нея се съпоставя изказването (като минимална единица при общуването) на дискурса (свързания текст), отразяващ най-различни екстралингвистични (прагматични, социокултурни, психологически и др.) фактори. За разлика от изречението, което се отнася към граматиката, изказването се поражда от комуникативната ситуация и я отразява. То предполага наличието на фонові знания. В изказването се реализират комуникативните намерения (интенции) на говорещия – дали иска само да съобщи нещо, или да запита, или да въздейства на адресата. За изтълкуване на комуникативните намерения (интенции) помага интонацията.

Показана е и многозначността на думата „дискурс“ у различните автори. Накрая отново се подчертава, че основна единица на общуването е дискурсът, „опакован в текст“. Той се състои от изказвания, „опаковани“ във форма на изречения.

Много интересна е и статията *Объявление – реклама – рекламное объявление* (146–159). В нея се посочва, че най-характерните интенции за обявата са съобщение, предупреждение, забрана, докато за рекламата е характерно обещание, изкушаване, създаване на атмосфера за очакване на нещо хубаво. Рекламната обява („минимални цени“, „грандиозно намаление“) е хибриден жанр.

Авторката критикува съвременните рекламни текстове за неетично поведение с цел на всяка цена да се привлече вниманието на зрителя или читателя. Много подробно и находчиво са посочени различните начини, с които рекламата „ухажва“ читателя, нарушавайки на всяка крачка правилата за съчетаемост на думите в руски език (напр. объемные волосы вм. пышные волосы; интенсивный взгляд).

В няколко статии се критикува езикът на СМИ – ненужната употреба на чужди думи при наличието на равнозначни руски (тинейджер вм. подросток), (шорт-лист вм. кратък списък).

В статията *За някои особености на преносната употреба на думите в езика на печата* (318–328) авторката обръща внимание на несполучливата преносна употреба на някои думи в публицистиката в съчетания като „дебют на изложба“, „финиш на бригада“, „автор на гол“, „квартет от баскетболисти“, „маратон от пианисти“ и пр. Подробно тя коментира широкоразпространените ненормативни съчетания с „география“ (география празника, география добъчи, география нефти и под.), „новоселье“ и „прописка“.

В статията *О речевом общении и правилах речевого поведения* с подзаглавие *Ты / Вы-формы общения в сочетании с обращениями* (248–269) между другото се засяга употребата на собственото име и се съпоставят собствени имена със суфикс -ка в руски и в южнославянските езици. В руски език суфикс -ка внася отрицателна емоционално-експресивна окраска (изразява пренебрежение, презрение и под.), докато в български и други южнославянски езици изразява симпатия, обич. Изтъквайки тази разлика, авторката изразява и учудването си, че в България женски имена на -ка (Стефка, Василка, Иванка) са официални „паспортни“ имена така, както и Катя, Гриша, Петя (261–262). Тук могат да се направят две забележки:

1/ Наистина, изглежда че паспортните служби в България от нехайство допускат такива съкратени имена в официални документи, но по правило съкратеното име не трябва да бъде официално.

2/ Женските имена на -ка се възприемат от българите различно (често пъти твърде непоследователно). Напр. Здравка, Иванка най-често не се възприемат като умалителни. Още повече това важи за Пенка, Василка, защото Пена, Василя „ни звучат“ грубо (от Стефка няма Стефа).

В края на сборника са дадени две много интересни статии от областта на синтаксиса и стилистиката: *О структурном параллелизме и О парцеляции частей сложного предложения*, публикувани за първи път в „Болгарская русистика“ (1976/1977 г.) по времето, когато вече Н. Формановская работи над бъдещата си книга *Стилистика сложного предложения* (1978/2007 г.).

Да пожелаем на авторката здраве и успех в бъдещата ѝ работа!

Иванка Васева